

A nyílt hozzáférés kérdése a hivatalos statisztikában Some Aspects of Open Access and Official Statistics

Lencsés Ákos

ORCID: 0000-0003-4461-1105

MTA Könyvtár és Információs Központ ELSZ Titkárság (grid.496758.1)

ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet

Könyvtártudományi Doktori Program (grid.5591.8)

The past decades have revealed the importance and want of Open Access in the academic sphere. The recent steps, e.g. Plan S show that research funds are all aware of Open Access and are ready to step forward to a fully OA world. The study focuses on how OA appears in the landscape of official statistics – while academic sphere is not the main focus in this field, still official statistics is relevant for the academics in many ways.

The study analyses the publications – books, yearbooks, journals – of European official statistics regarding their availability. With a few exceptions, national statistical offices are all committed to OA. There are future challenges for official statistics as metadata and other tools that help to integrate official yearbooks and other publications into the research workflow are poorly represented.

Keywords: statistical yearbook, open access, official statistics, statistical dissemination

Bevezetés

A tudományos világban az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb hangsúly kapott a nyílt hozzáférés kérdése. A legújabb fejlemények, pl. a Plan S létrejötte azt mutatják, hogy a kutatásfinanszírozó testületek a jövőt a teljes körű nyílt hozzáférés jegyében képzelik el. Érdeemes megvizsgálni, hogy más – a kutatás szempontjából releváns, de nem elsősorban kutatási anyagokat előállító – területeken hogyan jelenik meg a nyílt hozzáférés kérdése.

Az előadás a hivatalos statisztika évkönyveit és folyóiratait vizsgálja, elsősorban a nyílt hozzáférés szempontjából. A 2017 első félévében végrehajtott felmérés segít megállapítani, hogy a hivatalos statisztikai intézmények mennyire elkötelezettek a nyílt hozzáférés irányába. A vizsgálat óta természetesen több esetben történt változás, így például a *Statisztikai Szemle* is nyílt hozzáférésű folyóirattá vált. Jelen írásban a 2017 első félévének megfelelő állapotokat vizsgáljuk.

Statisztikai évkönyvek Európában

Valamennyi nemzeti statisztikai hivatal számára a statisztikai évkönyv a leginkább reprezentatív kiadvány. Az évkönyvek vizsgálatából több következtetés is levonható a hivatalok működésére vonatkozóan.¹ Az alábbi felmérésben az európai országok gyakorlatát mutatjuk be a statisztikai évkönyv szabad hozzáférhetőségére

---

¹ Lencsés Ákos. „A Magyar statisztikai évkönyv szerkezetének változásai 1872 és 2016 között.” *Statisztikai Szemle* 95, 11–12. sz. (2017): 1144–1158. DOI: [10.20311/stat2017.11-12.hu1144](https://doi.org/10.20311/stat2017.11-12.hu1144)

vonatkozóan. Az adatgyűjtés során nem vettük figyelembe a statisztikai zsebkönyveket, kizárólag az egyes országok átfogó statisztikai évkönyvére koncentráltunk. Így nem okoz torzítást a vizsgálatban, ha az ország statisztikai zsebkönyve vagy más rövid, statisztikai jellegű ismertetést tartalmazó kiadványa nyílt hozzáféréssel elérhető, az átfogó statisztikai évkönyv azonban csak embargóval tekinthető meg.

Több országot kizártunk a vizsgálatból. Ennek oka méretük vagy az, hogy a közelmúlt politikai változásai miatt nem értelmezhető még relevánsan a hivatali intézményrendszer minden irányvonala. Ennek megfelelően a torzítások kiküszöbölése érdekében nem tartalmazza a táblázat Andorra, Bosznia-Hercegovina, Ciprus, Koszovó, Liechtenstein, Luxemburg, Macedónia, Málta, Moldova, Monaco, Montenegró, San Marino, Szerbia, Ukrajna és Vatikán adatait. A felmérésben így Albánia, Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Dánia, Észtország, Fehéroroszország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Írország, Izland, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Nagy-Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia és Szlovénia kiadványai szerepelnek. Az adatok forrása minden esetben az ország nemzeti statisztikai hivatalának honlapja volt. Az adatgyűjtés során nagy segítséget jelentett a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár által üzemeltetett Digistat adatbázis.²

A felmérésben az alábbi kérdéseket vizsgáltuk:

- megjelenik-e nyomtatásban az ország statisztikai évkönyve;
- megjelenik-e online az ország statisztikai évkönyve;
- az online változat nyílt hozzáférésű-e;
- elérhető-e a kiadványok archívuma;
- mennyi a nyomtatott kiadványok listaára.

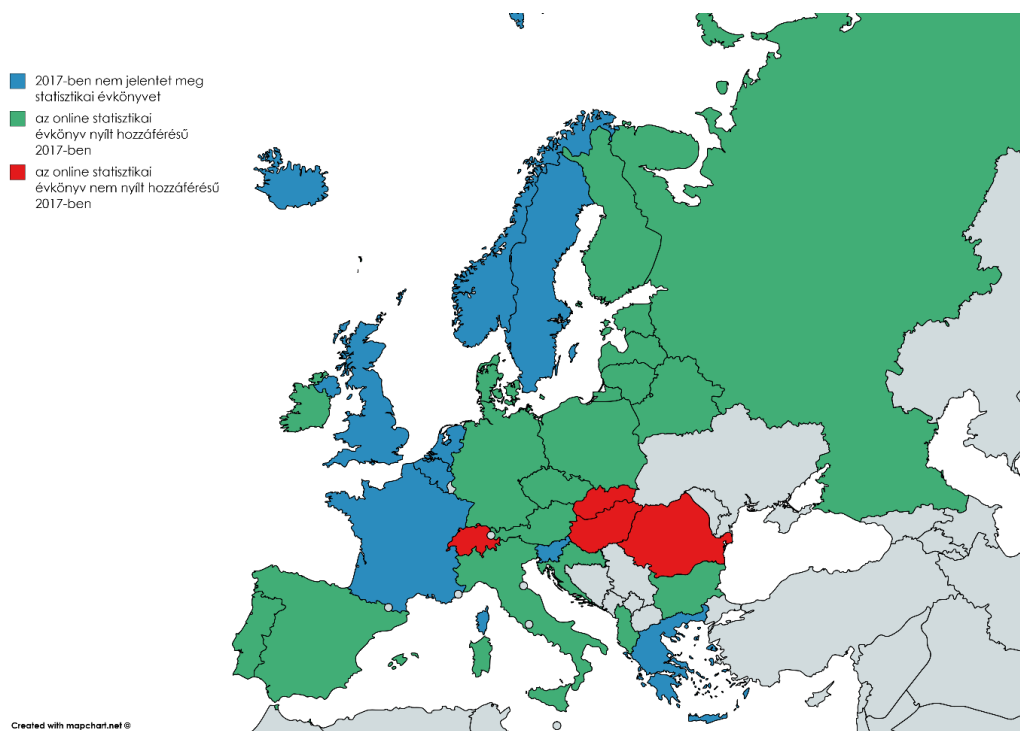
Az adatok alapján kijelenthető, hogy a statisztikai hivatalok túlnyomó része elkötelezett a nyílt hozzáférés irányában. Ugyanakkor az intézmények nagy része fontosnak tartja a nyílt hozzáférésű online kiadványok mellett a nyomtatott évkönyvek megjelentetését is. A nyomtatott kiadványok ára nagy változatosságot mutat, és nem minden esetben mondható el, hogy a nyugat-európai országok statisztikai évkönyvei drágábbak lennének a kelet-európai hivatalok kiadványainál.

A vizsgálatban szereplő 31 ország közül 21 megjelenteti nyomtatásban is az átfogó statisztikai évkönyvet. A többi 10 ország egy része átfogó statisztikai évkönyvet nem jelentet meg, de kisebb terjedelmű, gyakran ismeretterjesztő kiadványt nyomtatásban is közread. A nyomtatott évkönyveket megszüntető hivatalok általában az évkönyvek szerkesztését is megszüntették. Egyetlen kivétel Írország, ahol továbbra is előállítják a kötet formájára tördelt PDF-változatot a statisztikai évkönyvből, azonban nyomtatásban már nem jelentetik meg. A nyomtatott változatot (illetve általában a statisztikai évkönyvet) elsőként Franciaországban és Nagy-Britanniában szüntették meg, 2005-ben. Ennek oka valószínűleg

² Digistat. http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=db_digistat [2019. június 20.]

nemcsak az informatikai fejlődés, hanem a két ország intézménystruktúrájának sajátossága. Mindkét országban több hivatal foglalkozik a statisztika előállításával és publikálásával, és ezek az intézmények gyakran önállóan jelentették, illetve jelentetik meg kiadványaikat.³ Az észak-európai országok elsőként döntöttek úgy, hogy az adatok közreadását egyáltalán nem kötik kiadványokhoz. A 2010-es években megszűntek a norvég és a svéd statisztikai évkönyvek. Ez a változás azonban már nem az intézményi környezetnek köszönhető, hanem tudatos döntés a kiadványstruktúra leépítése mellett az online, adatbázisokban történő megjelenítés javára. Hasonló fejlődést járt be a belga és a holland statisztikai hivatal kiadványpolitikája is.

Írország statisztikai hivatala egyetlen intézményként kizárólag online teszi közzé az évkönyvet. Svájc pedig egyetlen országgént kizárólag nyomtatásban forgalmazza a statisztikai évkönyvet – nem teszi lehetővé a PDF-ben történő letöltést vagy megvásárlást sem. Mindössze négy olyan hivatalt találtunk, amely a létező online változatot nem teszi szabadon hozzáférhetővé. Három esetben (Magyarország, Szlovákia, Románia) nyolc-tizenkét hónapos embargóval lehet szabadon elérni a kiadványokat, de természetesen megvásárolható a hozzáférés az embargó időszakában is. Svájc az egyetlen ország, amely se szabadon hozzáférhető, se fizetős módon nem biztosít hozzáférést a statisztikai évkönyv online változatához. A vizsgált országok közül 19 ország teszi a megjelenés idejében nyíltan hozzáférhetővé a statisztikai évkönyvet, tehát az európai statisztikai hivatalok túlnyomó része elkötelezett a nyílt hozzáférés iránt.

1. ábra A statisztikai évkönyvek és a nyílt hozzáférés helyzete Európában

³ Rózsa Dávid, Kalmár Csilla, Lencsés Ákos. „A statisztika és a digitális átállás.” = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 60, 2. sz. (2013): 47–65

Az archív statisztikai évkönyveket mindössze négy hivatal nem teszi hozzáférhetővé (Albánia, Ausztria, Franciaország, Izland). Ez az arány elsöre jónak nevezhető. Azonban mindössze 6 olyan hivatalt sikerült azonosítani, amely hangsúlyt fektet arra, hogy a statisztikai évkönyvek digitális korszakot megelőző példányai is online hozzáférhetőek legyenek (Norvégia, Svájc, Lettország, Görögország, Németország, Szlovénia). Természetesen a hat ország mellett egyes további országokban is elérhető az archív tartalom, de nem a hivatal saját felületén. A statisztikai hivatalok túlnyomó többsége nem áldoz erőforrást arra, hogy a digitális világ előtti kiadványok online elérhetőek legyenek. 17 esetben csak az 1990-es vagy 2000-es évektől hozzáférhetőek az eleve digitálisan létrejött kiadványok. 4 további esetben is csak az elmúlt 30 esztendő dokumentumai érhetőek el.

Érdekes a hivatalok egy részének nyomtatott kiadványokhoz való ragaszkodása annak fényében, hogy egyes szerzők már a kétezres évek elején a nyomtatott statisztikai kötetek eltűnését jóslták.⁴ Megmaradásuk oka talán nem is praktikusságukban, hanem reprezentatív szerepükben rejlik. A német statisztikai hivatal egyik felmérésében a statisztikai adatokat rendszeresen felhasználók 85%-a ismerte az átfogó statisztikai évkönyvet, de csak 8%-uk az ágazati kiadványokat.⁵

Vizsgáltuk a nyomtatott statisztikai évkönyvek árát is. Az összehasonlíthatóság érdekében a Magyar Nemzeti Bank 2017. évi középárfolyamával számolva próbáltunk durva becslésre alkalmas árakat előállítani. 18 évkönyv esetén sikerült a hivatal által meghatározott fogyasztói árat azonosítani. Az évkönyvek átváltás utáni becsült ára 19 és 120 euró között változik. Legolcsóbb a cseh és az észti (19 és 20 euró), legdrágább a svájci (120 euró) statisztikai évkönyv. Az árakat vizsgálva nem érződik a nyugati és északi országok gazdasági dominanciája: a lengyel és a német egyaránt 71 euróba kerül, az olcsóbb kötetek között megtaláljuk a spanyol vagy a portugál statisztikai évkönyvet is. A magyar statisztikai évkönyv a vizsgált kötetek közül a harmadik legolcsóbb kiadvány, csak az észti és a cseh évkönyv olcsóbb nála.

Külön kategóriát képvisel az egyes európai statisztikai évkönyvek közül az Eurostat statisztikai évkönyve (*Europe in Figures*). Ennek utolsó nyomtatásban megjelent tárgyéve 2012.⁶ Azóta a kiadvány online módon érhető el, azonban nem egyszerre megjelenő, változásmentes kiadványról van szó. Az adatok folyamatos változása és frissítése inkább adatbázisra vagy a Wikipédiára emlékeztető felületet eredményez. Könyvészeti szempontból a megoldás nehezen értelmezhető monográfiaként vagy évkönyvként – bár az oldal nevében még őrzi a *yearbook* kifejezést.

Afentivizsgálatalapján kijelenthető, hogy nincsen egységes gyakorlat az egyes országok statisztikai hivatalai részéről az átfogó statisztikai évkönyvek megjelentetésére. A

4 Cannon, San, Marc Rodriguez. „Survey of On-line Data Dissemination Practices for Government and International Statistics.” *The Statistics Newsletter* 49. sz. (2010): 5–8.

5 Pfeiffer, Annette „Das Image des Statistischen Bundesamtes.” *Wirtschaft und Statistik* 12. sz. (2001): 981–987.

6 Rózsa Dávid, Kalmár Csilla, Lencsés Ákos. „A statisztika és a digitális átállás.” = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 60, 2. sz. (2013): 47–65

megoldások sokfélék a kiadványalapú adatközlés elhagyásától, a kizárólag online formátumban való megjelentetésen át, a hagyományos nyomtatott kiadványokon keresztül a fizetős és nyílt hozzáférésű online kiadványokig. Európában érezhető az észak- és nyugat-európai statisztikai hivatalok elkötelezettsége a nyílt hozzáférés felé, ami gyakran párosul azzal, hogy elhagyják a kiadványalapú adatközlést.

A hivatalos statisztika folyóiratai

A vizsgálat folytatásaként a statisztikai évkönyvek mellett az egyes hivatalok által megjelentetett folyóiratok nyílt hozzáférését mértük fel. A vizsgálatnak a statisztikai hivatalok nyílt hozzáférés felé való elkötelezettségének megállapítása volt a célja, nem pedig általánosságban a statisztikai folyóiratok nyílt hozzáférésének felmérése. Így a tudományos kiadók vagy nem hivatalos szakmai szervezetek által kiadott folyóiratok nem kerültek az összegzésbe. A vizsgálatba ezért azokat a folyóiratokat vontuk be, amelyeket a statisztikai hivatalok önállóan jelentetnek meg. Nem kerültek be az elemzésbe a szakkiadók vagy szakmai szervezetek által megjelentetett kiadványok, így például az osztrák statisztikai társaság által kiadott *Austrian Journal of Statistics* vagy a Wiley kiadó által megjelentetett brit Royal Statistical Society folyóiratcsaládja. Ezeket a folyóiratokat abban az esetben sem vontuk be a vizsgálati körbe, ha nyílt hozzáféréssel elérhetők, így a svéd statisztikai hivatalnak a De Gruyter kiadó gondozásában megjelenő *Journal of Official Statistics* folyóirata sem szerepel a kutatásban. Bekerültek a vizsgálatba azonban a statisztikai hivatal és állami egyetemek, kutatóintézetek közös kiadásában megjelenő folyóiratok, például a cseh statisztikai hivatal és a cseh közgazdaság-tudományi egyetem által együtt jegyzett *Statistika* folyóirat.

A felmérésbe végül tíz ország tizennégy folyóiratát vontuk be: Ausztria (*Statistische Nachrichten*), Bulgária (*Statistika*), Csehország (*Demografie; Statistika*), Franciaország (*Population; Économie et Statistique*), Lengyelország (*Wiadomości Statystyczne*), Magyarország (*Statisztikai Szemle; Demográfia; Területi Statisztika*), Németország (*Wirtschaft und Statistik*), Portugália (*Revstat*), Románia (*Romanian Statistical Review*), Szlovákia (*Slovenská Štatistika a Demografia*). A kutatásban a 2017. első negyedév szerinti állapotnak megfelelően vizsgáltuk a folyóiratok nyelvét, periodicitását, nyílt hozzáférését és az archiv számok elérhetőségét.

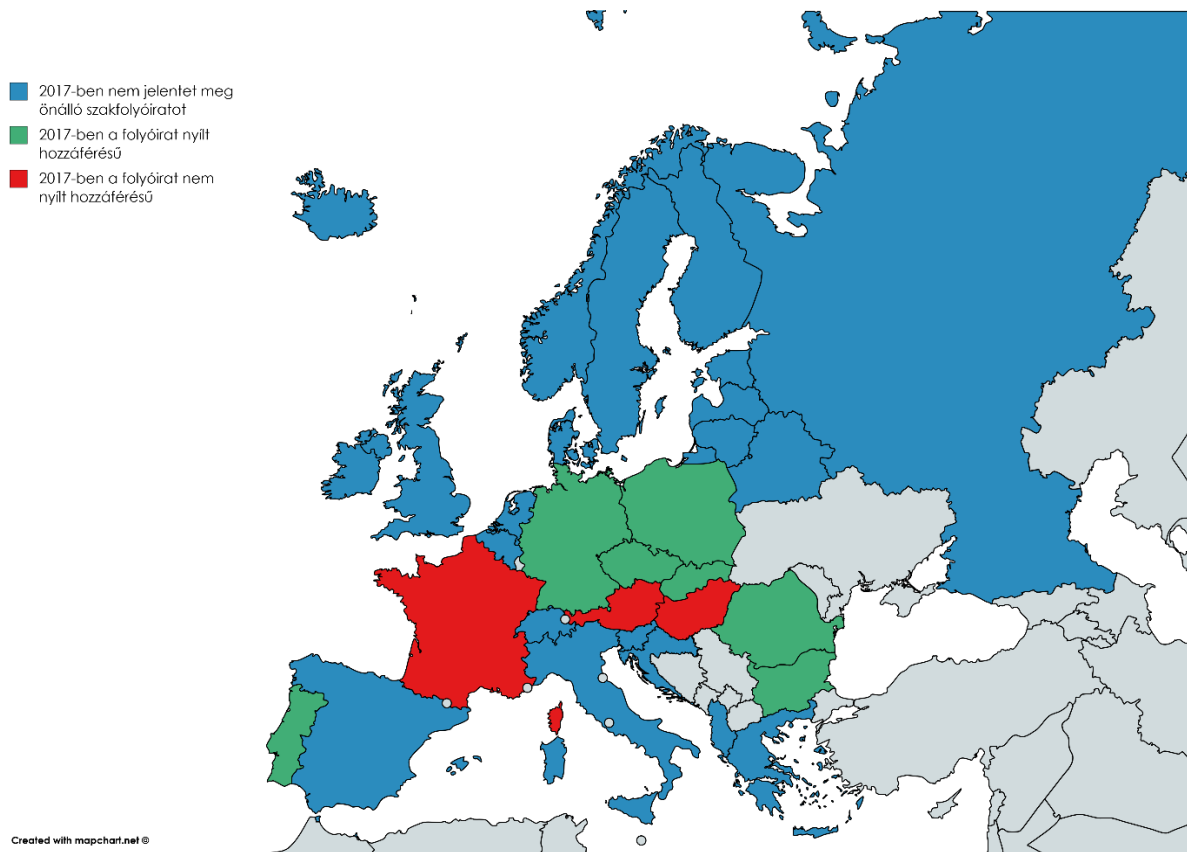
A hivatalok által megjelentetett folyóiratok jelentős része nemzeti nyelven jelenik meg, nem elhanyagolható azonban az angolul megjelenő címek száma sem. Általában azok a folyóiratok tartoznak ez utóbbiak közé, amelyeket egy-egy statisztikai hivatal valamelyik felsőoktatási intézménnyel vagy kutatóintézettel közösen jelentet meg. Így a cseh statisztikai hivatal és a cseh közgazdaság-tudományi egyetem *Statistika* folyóirata kizárólag angolul jelenik meg, a francia *Population* pedig egyedi módon francia és angol kiadásban is elérhető.

Az európai hivatalos statisztika intézményei által kiadott folyóiratok túlnyomó része nyílt hozzáféréssel megtalálható az interneten. A vizsgált címek közül egyedül a *Statisztikai Szemle*, a *Population* és a *Statistische Nachrichten* nem érhető el nyílt hozzáféréssel. Ez utóbbi különösen meglepő, mivel az osztrák statisztikai évkönyv

embargó nélkül elérhető a hivatal honlapján. Bár a vizsgálat szempontjai között nem szerepelt, de valamennyi folyóirat megjelenik nyomtatásban is. Franciaországot leszámítva minden szakfolyóiratot megjelentető európai statisztikai hivatal a statisztikai évkönyvet is megjelenteti nyomtatásban. Ugyanakkor az évkönyvet nyomtatásban nem megjelentető hivatalok általában online megjelenő folyóiratot sem üzemeltetnek.

2. ábra A hivatalos statisztika folyóiratai és a nyílt hozzáférés helyzete Európában

Az archiv számok az évkönyvekhez hasonlóan általában az online változat megjelenésétől érhetőek el. A korábbi nyomtatott évfolyamok digitalizálása és közzététele általában egy-egy kerek évfordulóhoz köthetően jelenik meg, mint a *Statisztikai Szemle* kilencvenedik évfolyama vagy az *Économie et Statistique* elődfolyóiratának számító *La Conjoncture* első megjelenésének hetvenedik évfordulója.

A KSH gondozásában megjelenő gazdag folyóirat-portfólió nem jellemző a külföldi statisztikai hivatalokra. Ugyanakkor más országokban gyakrabban fordul elő, hogy a hivatalos statisztikai szolgálat szervezetei mellett egyesületek, tudományos társaságok kiadványai gazdagítják a statisztikai szakirodalmat, és így egymás mellett és egymást kiegészítve jelennek meg a statisztikai hivatal és az attól független statisztikai szervezetek folyóiratai.

A folyóiratok periodicitása meglehetősen nagy változatosságot mutat, de a lehető legritkább esetben jelennek meg havonta. A *Statisztikai Szemle* mellett kizárólag a *Statistische Nachrichten* és a *Wiadomości Statystyczne* jelentkezik minden hónapban. A KSH folyóiratai között is kizárólag a *Statisztikai Szemle* rendelkezik havi periodicitással, a *Területi Statisztika* és a *Demográfia* kéthavonta, illetve negyedévente jelenik meg. Általánosságban a kéthónapos mellett inkább a negyedéves megjelenés jellemző a statisztikai hivatalok folyóirataira. A nemzeti nyelven megjelenő periodikák szinte mindegyike megjelentet angol nyelvű különszámot is éves vagy kétéves gyakorisággal.

A hivatalos statisztika folyóiratai általában nem rendelkeznek impakt faktoral – és ez alól nem jelentenek kivételt az angol nyelvű lapok sem. Az impakt faktor értékeket nyilvántartó és szolgáltató Clarivate Analytics adatbázisai szerint (Journal Citation Report, Web of Science) 2017-ben összesen 123 statisztikai folyóirat rendelkezett impakt faktoral. Ezek a kiadványok kivétel nélkül tudományos társaságok és profi szakkiadók termékei. Mindössze két folyóirat rendelkezik impakt faktoral a hivatalos szervezetek lapjai közül. Ezeket azonban nagy, nemzetközi kiadók jelentetik meg a hivatallal együttműködve: a kanadai statisztikai hivatal *Survey Methodology* és a svéd hivatal *Journal of Official Statistics* folyóirata. Ez a jelenség is rávilágít arra, hogy a hivatalos statisztika szervezetei kiadványaikat nem kizárólag a tudományos közösség számára jelentetik meg – legalábbis nem szorulnak rá, hogy részt vegyenek olyan versenyhelyzetekben, amelyeket a kiadói folyóiratokra kényszerítenek a tudománymetriai mutatószámok.

Összegzés

A felmérés adatai alapján megállapítható, hogy a hivatalos statisztika intézményei nagyrészt elkötelezettek a nyílt hozzáférés irányába. Ugyanakkor érdekes, hogy a statisztikai évkönyvek és a szakfolyóiratok más mintázatot mutatnak a nyílt hozzáférés szempontjából: találni olyan intézményt, ahol az évkönyv szabadon elérhető, a szakfolyóirat azonban nem.

A vizsgálat alapján érdemes volna a hivatalos intézményrendszerben jobban tudatosítani a nyílt hozzáférés kérdését, hogy az intézmények egységes, a széles nagyközönség és a szakmai közösségek számára is egyértelmű irányvonalak mentén képviseljék a nyílt hozzáférés gyakorlatát – és természetesen csatlakozzanak a mozgalomhoz azok az intézmények is, amelyek egyelőre csak fizetős módon biztosítják egyes online kiadványok hozzáférését.

Irodalomjegyzék

1. Cannon, San, Marc Rodriguez. „[Survey of On-line Data Dissemination Practices for Government and International Statistics.](#)” *The Statistics Newsletter* 49. sz. (2010): 5–8.
2. Lencsés Ákos. „A Magyar statisztikai évkönyv szerkezetének változásai 1872 és 2016 között.” *Statisztikai Szemle* 95, 11–12. sz. (2017): 1144–1158. DOI: [10.20311/stat2017.11-12.hu1144](https://doi.org/10.20311/stat2017.11-12.hu1144)

3. Pfeiffer, Annette „Das Image des Statistischen Bundesamtes." *Wirtschaft und Statistik* 12. sz. (2001): 981–987.
4. Rózsa Dávid, Kalmár Csilla, Lencsés Ákos. „A statisztika és a digitális átállás." *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* 60, 2. sz. (2013): 47–65.